

Sual 1. TƏSVİRİ SƏNƏT HAQQINDA ÜMUMİ ANLAYIŞ

Təsviri sənət incəsənətin bir növüdür. Xalq arasında incəsənət sözünün mənası bacarıq, ustalığ deməkdir. Təsviri sənət hər hansı bir əşyanı fəzada düzgün qeyd etmək və yaxud fikrindən keçəni təsvir etmək bacarığıdır. Təsviri sənət deyəndə insanın bədii yaradıcılığı nəzərdə tutulur. Təsviri sənətə daxildir: - rəsm; - qrafika; - boyakarlıq; - heykəltaraşlıq; - dekorativ tətbiqi sənət; - bəzən memarlıq.

Rəsm təsvirin əsasını təşkil edir. Rəssam müəyyən tablону işləyərkən əşyaların formasını, həcmi, mütidə mövqeyini rəsm dilində əks etdirir. Təsvirin həcmli, mühitin real görüntüsü üçün perspektiv və işıq- kölgə qanunlarına müraciət olunur. Rəsm kompozisiya ilə əlaqədardır. Kompozisiya tablunun ümumi quruluşu, ayrı- hissələrin əlaqəsi və onların bir-birinə uyurluğu deməkdir.

Rəsmi mövcudluğu insan qədər qədimdir. Qədim Qobustan qayaüstü rəsmləri buna misal ola bilər. Qobustan qədim dövrün əzəmətli abidəsidir. Onun qayaüstü təsvirlərində insan mədəniyyətinin bütün inkişaf dövrləri - qədim Qobustanlıların bədii və dini təxəyyülünün yaranması mərhələlərlə öz əksini tapıb. İnsanın yazda, yaxud payızda Qobustanda olmasından asılı olmayaraq gün ilə işıqlanarkən, ya da ala - toranlıqda onlar insana sehli təsir bağışlayırlar. Qədim əcdadlarımız tərəfindən ovsunçuluğun, ov səhnələrinin, insan və heyvan fiqurlarının həkk olunması, uzaq keçmişin həyat şəraiti haqqında təsəvvürün xəyalımızda canlanması bizdə sehri aura yaradır. Əsrlərin yaddaşına həkk edilmiş bu qaya rəsmləri çox təsirli olduğundan tarixçilərin, rəssamların həssas diqqətlərini özlərinə cəlb etmişlər.

Rəsm insanı bütün ömrü boyu müşayiət edir; şəkilli uşaq kitabları, xalçalar, keramika, qab – qacaq, meydan və bağçalardakı abidələr, bir sözlə insanı əhatə edənlərin əsasını rəsm təşkil edir. Rəsmi çoxsaylı müxtəlif növləri meydana çıxır; gözucu rəsm qeydləri, ilkin eskiz, işlənmiş eskiz və s. Təsviri sənət bəşəriyyət tarixinin səlnaməsidir. Ətraf mühitin əməklə mənimsənilməsi prosesində rəsm mürəkkəbləşir. Erkən dövrün (e.ə. XII-IX əsrlər) sənətkarların rəsmlərində dəmirdən istifadə gerçəkliyin hərtərəfli dərk edilməsinə meylin daha artıq olmasına sübutdur.

Sual 2. ORTA ƏSRLƏRDƏ TƏSVİRİ SƏNƏTİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Orta əsrlərdə Qərb ölkələrindən fərqli olaraq Şərqdə “dini aspektdən yanaşma” rəssamların insan rəsmlərini çəkilməsinə qadağa qoyulmuşdu. Bu səbəbdən orta əsrlərdə mədəniyyətin, elmin yüksəlişi ilə, klassik poeziya və incəsənətə qarşı artan maraqla əlaqədar yazılı kitab sənətinin yaranması və inkişafı nəzərə çarpır. Kubar məzmunlu kitablar adətən miniatür və ornamentlərlə illüstrasiya olunurdular. Bu dövrdə kalligrafiya sənəti də az əhəmiyyətə malik deyildi. Bu dövrdə müxtəlif bədii ixtisaslı mütəxəssislərin - kalligrafları, miniatürçü rəssamları, ornamentçiləri və bədii cildləmə ustalarını birləşdirən sex təşkilatları mövcud idi. Əlyazmanın tərtib olunma sənəti əsasən dörd bədii yaradıcılıq sahəsini – kalligrafiyanı, miniatür sənətini, ornamental - dekorativ sənəti və cildləmə işini əhatə edirdi.

Rəssamların geniş dairəsinə ünvanlanmış məşhur şair və rəssam Sadıq bəy Əfşan "Qanun əs - sovar" traktatında təsviri sənətin orta əsr Şərq rəssamlığının nəzəri və təcrübi şərhini şərhə verilmişdir. Təsviri sənət artıq bu dövrdə geniş xalq kütləsi arasında yayılmışdı və onlar xüsusi kağızda və qara lələklə çəkilmiş qara miniatür rəsmləri ("siyah gələm") almağa qadir idilər. Traktatda Orta əsr Şərq rəssamının yaradıcılıq üslubunu formalaşdırmağa, təbiətin müxtəlifliyini öyrənməyə, onun təkrarolunmaz hadisələrinin düzgün təcəssüm olunmasına maraq göstərilir. Sadıq bəy insan xarakterini, onun özünəməxsusluğunu, emosiyasını aydın çatdıran portretlərə məftunluğunu bildirir. Traktatda sənət əsərinin təkmilləşmə və tamamlanma kimi yaradıcı - metodik məsələlərinin düzgün həlli yüksək qiymətləndirilir, təsviri sənəti öyrənərkən düzgün metodik rəhbərlik əsas sayılır, istedad olarkən təbiətin sənətdə ən yaxşı müəllim rolu oynadığı göstərilir. Qeyd olunur ki, öz varislərinin ənənələrini öyrənərkən metoda, əxz etmə və şəxsi üsluba malik olmaq vacibdir.

Xalq ustalarının təsvir motivləri tükənməzdir, onların ornamental motivləri zəngin və rəngarəngdir. Şəki xan sarayının divar naxışları özündə dekorativ sənətin və miniatür boyakarlığın ən yaxşı nəəiliyyətlərini cəmləşdirib. Orta əsr tədqiqatçıları N.Rzayev, K.Kərimov, R.Əfəndiyev dekorativ – tətbiqi sənətin ayrı – ayrı növlərinin təhlil edərkən, xalq ustalarının varislik ənənələrinə sadıqlığını və yüksək sənətkarlıq səviyyələrini xüsusi qeyd edirlər.

Sual 3. MİNİATÜR SƏNƏT HAQQINDA MƏLUMAT

Miniatür sənəti müsəlman Şərqi xalqlarının çoxəsrlik incəsənət tarixinin ən maraqlı səhifələrindən biridir. Təsviri sənətin xüsusi bir növü olan miniatür üz təbiəti etibarilə kitab illüstrasiyası olub klassik Şərq poeziyasının bilavasitə təsiri altında inkişaf etmişdir. Şərq poeziyası klassiklərinin, xüsusilə onun Firdovsi və Nizami gəncəvi kimi korifeylərin ölməz əsərləri rəssamlar uzun tükənməz ilham qaynağı olmuş və onların yaradıcılığını yüksək humanist ideyalarla zənginləşdirmişdir. Şərq poeziyası miniatür rəssamlığının hümanist məzmunu və ideya istiqamətini müəyyənləşdirməmişdir.

Azərbaycan miniatürünün nə vaxt meydana gəldiyi, ilk illüstrasiyalı əlyazmaların nə vaxt yarandığı məlum deyil. Məlumdur ki, ilk kitab miniatürünü nümunələri Azərbaycan şəhərləri Marağa və Təbrizdə yaradılmışdır. Hələ XIV əsrin əvvəlində Təbrizdə əlyazma kitablar hazırlayan bədii emalatxanaları olan şah kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Həddən artıq baha və əzablı zəhmət nəticəsində başa gələn əlyazma kitabları Şərqdə yüksək qiymətləndirilmişdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, coğrafi mövqeyinə görə, Azərbaycan müxtəlif mədəni cərəyanların qovuşduğu yer idi. Ona görə də Təbriz rəssamlıq məktəbinin formalaşmasında yerli ənənələr digər məktəblərin, ənənələri ilə qarışırdı. Ayrı-ayrı miniatürlərdə paralel mövcud olan ənənələr uzlaşır və yerli bədii ənənələrin təsiri altında yeni xüsusiyyət kəsb edirdi.

XV əsr Azərbaycan miniatürünün deyil bütün yaxın şərq rəssamlığının inkişafında yeni daha yüksək mərhələnin başlanğıcı hesab edilir.

XVI əsrdə kitab öz inkişafının zirvəsinə çatdı misilsiz fırça ustası Sultan Məhəmmədin ümumi rəhbərliyi altında Ağa Mirək İsfahani, Mir Müsəvir, onun oğlu Mir Seyid Əli, Soltan Məhəmmədin oğlu Mirzə Əli, Dost Məhəmməd, Müzəffər Əli və başqalarından ibarət bir dəstə istedadlı rəssam, xəttatlar, Herat rəssamları, dövrün tanınmış kitab ustaları fəaliyyət göstərirdilər. Bu sənətkarlar tarix və ədəbiyyata gözəl bələd idilər. Bu fırça ustaları həm XVI əsr Təbriz məktəbinin inkişafında, həm də bütövlükdə Şərq rəssamlığı tarixində böyük rol oynamışdır.

Sual 4. RENESANS DÖVRÜ RƏSSAMLIGI

Qərbi və Mərkəzi Avropa ölkələrinin mədəniyyət tarixində orta əsr mədəniyyətindən yeni dövr mədəniyyətinə keçid dövrü İntibah (Renesans) adlanır. Renesans fransız sözü olub “renaissance” - dirçəliş deməkdir.

Renesans mədəniyyətinin mühüm xüsusiyyətləri onun dünyəvi xarakter daşmasında, humanist dünyagörüşü, antik mədəni irsə müraciəti və onu sanki “dirçəlməsidir”. Renesans mədəniyyəti köhnə feodal münasibətlərinin dağıldığı, Avropanın iqtisadi cəhətdən ən çox inkişaf etmiş ölkə və bölgələrində (xüsusilə, Şimali və Mərkəzi İtaliya şəhərlərində) erkən kapitalizmin yarandığı dövrdə yaranmışdır. 15 əsrdə Renesans incəsənətinin əsas mərkəzlərindən olan Florensiyada F. Brunelleski, L.B. Alberti, B.Rosselino, C. Da Sanqallo kimi sənətkarların yaratdığı saray – palasso, kilsə, kapella və s. erkən Renesansın görkəmli abidələridir.

Bu dövrdə boyakarlıqda ikonadan tabloya doğru kəskin dönüş yaranır. Freska sənəti yüksək inkişaf səviyyəsinə çatır. 15 əsr İtaliya rəssamları Mazaçço, S. Batiçelli, F. Lippi, P. della Françeska, Covanni Belini ilk dəfə lirik və dramatik obrazlar yaratmışdılar.

15 əsrin sonu – 16 əsrin 1–ci yarısında İtaliyada Renesansın “qızıl dövr”ünü hökm sürür. Bu dövr Leonardo da Vinçi, Rafael, Mikelancelo, Tisian, Corcone , Tintoretto kimi sənətkarların adları ilə bağlıdır. Renesans mədəniyyətinin nəcib idealları bu rəssamların tablo, freska və heykəlləri, mənəvi və cismani gözəlliyə malik obrazları ilə təmsil olunur. Leonardo da Vinçinin “Mona Liza” portreti, və “Məxvi axşam” freskası, Rafael madonna və freskaları, Mikelancelonun Sikst kapellasındaki freskalar, “David”, “Üsyankar qul” və digər heykəlləri, həmçinin Tisiannın tarixi mövzuda çəkdiyi möhtəşəm tablolar və realist portretlər İtaliya Renesansının qiymətli əsərləridir.

16 əsrin ortalarından İtaliyada Renesans tədricən tənəzzülə uğrasa da onun təsiri digər Avropa ölkələrinə yayılmışdır. 15 əsrdə Niderlandda formalaşmış Niderland rəssamlıq məktəbinin nümayəndələri Yan van Eyk, Rogir van der Veyden və başqalarının əsərlərində realizmin ilk əlamətləri nəzərə çarpır.

Sual 5. QRAFİKA HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

Təsviri sənətin əsas növlərindən biri də qrafikadır. Qrafika yunan sözü olub rəsm, səkil deməkdir. Qrafika rəsm, qravüra, litoqrafiya və s. sahələri əhatə edir. Qrafika termini ilk dəfə xəttatlıqla əlaqədar yaranmış, 19 – 20 əsrlərdə poliqrafiyanın sürətli inkişafı ilə yeni mənə kəsb etmişdir. Bu dövrdə qrafikanın əsasını yalnız cizgilər, yaxud da ağ və qara xətlər təşkil edən sənət növü hesab edilirdi. Sonralar bu anlayış genişlənmiş, burada ştrix və ləkələrdən də istifadə edilməyə başlamışdır. Qafik əsərlər əsasən kağızda, bəzən də perqament və parça üzərində çəkilir. Qrafikada rəngin rolu nisbətən məhduddur. Kontur xətlər, cizji, ləkə, həmçinin rəsm çəkilən kağızın ağ, bəzən rəngli və qara yerliyi qrafikanın əsas bədii vasitələridir. Qrafikada obrazların həcmi çox vaxt bədii ifadə vasitələrinin yığcamlığına, həmçinin təsviri və qrafik metofoforalara əsaslandığından tamamlanmış kompozisiya ilə yanaşı, naturadan ani rəsm cizmaları və boyakarlıq, heykəltaraşlıq, memarlıq əsərlərinin eskizləri də müstəqil bədii qiymətə malikdir. Buna misal olaraq Mikalancelo, L.Breninin, Rembrandın, V.I. Bajenovun, O.Rodenin və b. rəsmlərini göstərmək olar. Qrafika əsərlərində obrazların sərt cizgilərlə və kəskin xarakterdə təsviri qrafik satiranı və qroteskin inkişafına şərait yaratmışdır. F. Qoyyanın ofortları, O. Domyenin litoqrafiyaları, J.Qrossun və Kukrnikslərin rəsmləri buna misaldır. Hadisə və obrazların təsvirində qrafikanın imkanları qeyri- məhduddur. Bədii ifadə dilinin lakonikliyi, ardıcıl silsilə təsvir vasitəsilə mövzunu açmaq imkanı, mühüm hadisələri operativ əks etdirilməsi, həmçinin kütləvi tiraj üçün əlverişliliyi qrafikanın əsas xüsusiyyətləridir.

İşlənmə texnikasına görə qrafika iki yerə bölünür: rəsm, çap qrafikası. Qrafika sənətinin ən qədim və ənənəvi növü rəsmdir. Rəsmdən fərqli olaraq çap qrafikası əsərlərindən – qravüra, litoqrafiyadan istənilən qədər eyni keyfiyyətli almaq olur. Qrafika Çində 6-7 əsrlərdən, 14-15 əsrlərdən məlumdur. Litoqrafiya yalnız 19 əsrdə yaranmışdı. Sahəsinə görə qrafikanın müxtəlif növləri var: dəzgah qrafikası, kitab qrafikası, tətbiqi qrafika, plakat.

Şərqdə qrafikanın inkişafı xüsusilə miniatür əsərlərin işlənilməsi və tuşla xəttatlıq əsərlərinin yaradılması ilə müəyyən olunmuşdu.

Sual 6. DEKORATİV TƏTBİQİ SƏNƏT

Təsviri sənətin digər əsas növlərindən biri də Dekorativ Tətbiqi Sənətdir. Bu sənət növü məişətdə işlədilmək üçün bədii məmulatlar hazırlayan yaradıcılıq sahələrini əhatə edir. Dekorativ Tətbiqi Sənət əsəri hazırlandığı materiala və işlənmə texnikasına görə müxtəlif olur. Dekorativ Tətbiqi Sənət əsərlərinin naxış, bəzək və rəsmlərində məxsus olduğu xalqın mənəvi aləmi, yaşayış tərzini bədii – estetik görüşləri adət və ənənələri əks olunur.

Məmulaların üzərinə vurulan bəzəklər onu bədii cəhətdən daha rəvnaqlı göstərdiyindən məişət əşyaları çox vaxt məhz bəzəklərinə görə Dekorativ Tətbiqi Sənət əsəri hesab olunur.

Dekorativ Tətbiqi Sənət əsərinin tərtibatında ornamentdən və təsviri sənətin elementləri və üsullarından istifadə olunur. Ən erkən çağlardan meydana gəlmiş Dekorativ Tətbiqi Sənət əsərlər boyu xalqların mühüm, bir çox xalq üçün isə əsas bədii yaradıcılıq sahəsi olmuşdur.

Dekorativ Tətbiqi Sənət Şərqi ölkələrində, o cümlədən Azərbaycan da da qədim vaxtlardan inkişaf etmişdir. Azərbaycanda dekorativ sənətin xalçaçılıq, dulusçuluq, zərgərlik, toxuculuq kimi sahələri inkişaf etmişdir. Orta əsrlərə aid Azərbaycan dulusçuluq sənətinin nümunələri, şüşə, metal məmulatlar orijinal forması, bəzəklərinin gözəlliyi ilə fərqlənir.

Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Dekorativ Tətbiqi Sənətin əsas elementi olan ornament kompozisiyalar formasına görə aşağıdakı növlərə bölünürdü:

- həndəsi ornament; Tədrisən texniki və simvolik ornamentlərdə xətt və ləkələr nisbətən mürəkkəbləşməyə başlayır.

- bitki ornament; Həndəsi ornamentlərdən sonra ən geniş yayılmış ornament bitki ornamentlərini hesab etmək olar.

- kalliqrafik ornament; Bu ornament ayrı-ayrı hərflər və ya mətn elementlərindən təşkil olunur. - fantastik ornament; belə ornamentin əsasını uydurulmuş, əksər hallarda mifoloji tərkibi olan təsvirlər təşkil edir.

- astroloji ornament; O, «astral»- ulduz, səma, günəş, bulud və s. göy cisimlərini təsvir edən ornamentlərdən ibarətdir.

Sual 7. ORNAMENT VƏ NÖVLƏRİ

Dekorativ Tətbiqi Sənətin əsasını təşkil edən ornamental kompozisiya çoxəsrlik dövr keçərək zəngin çalarlar və müxtəlif motivlər əldə etmişdir. Azərbaycan xalqının zəngin bədii irsinin bir növ göstəricisinə çevrilmiş kompozisiya elementlərindən olan - ornamentlər nəslədən - nəsle keçərək yerli sənətkarların əsrlərində yaşamış və günümüzədək gəlib çatmışdır. Dekorativ tətbiqi sənət sahələrini analiz edərək tədqiqatçı alimlər xalçalar, keramik məmulatlar, geyimlər, bədii tikmələr, aksesuarlar, xüsusilə zərgərlik məmulatları, abidələrin fasadları və interyerlərində qorunmuş eyni mənşəli – nəbati, həndəsi, heyvan mənşəli və s. ornamentləri qruplaşdırmışdır. Dekorativ tətbiqi sənətin bütün sahələrində tətbiq edilən ornamentlər kompozisiyadakı yerlərinə və quruluşuna görə bir neçə növə ayrılır. Parçanın, tikmənin, naxış vurma sənətinin əsasını təşkil edən elementlər «islami», «xətai», «bulud», «buta», «vaq - vaqı», «kətəbə» və s. adları tapılmış və eyniadlı qruplara bölünmüşdür.

İslimi Azərbaycan ornamentləri arasında əsas yer tutaraq 6 yerə bölünür: sadə islami, qanadlı islami, haçali islami, butalı islami, hörmə islami, islami bəndlik.

Xalq yaradıcılığında mühüm yer tutur buta formasına dörd qrupa ayrılır:

- birinci qrupa aid olan butalar qədim xalçaçılıq məntəqələrinin adları ilə bağlıdır (Xilə buta, Bakı buta, Şirvan buta, Gəncə buta, Muğan buta); - ikinci qrupda ailə motivi əsas təşkil edir (bala buta, hamilə buta, balalı buta, evli buta, qoşa arvadlı buta, arvad - uşaqlı buta və s.); - üçüncü qrupa simvolik xarakter daşıyan buta növləri daxildir (çiqqa buta, tac buta, lələk buta, fətir buta, yazılı buta, güləbdan buta və s.); - dördüncü qrupda isə adı formasına görə təyin olunan butalar yerləşir. (saya buta, dik buta, badamvari buta, çiçəkli buta, qıvrım buta, yanar buta, əyri buta, qoşa buta, şabalıdı buta, zərxara buta, qədim buta və s.)

Xətai forma və quruluşuna görə müəyyən qədər islamiyə bənzəyir, bununla belə öz xarakterik xüsusiyyətlərinə malikdir. Xətəinin quruluşu və bədii bitkinlik nöqtəyi nəzərindən Şeyx Səfi, Afşar kimi mürəkkəb kompozisiyalı azərbaycan ornamentləri sırasına aid etmək olar. Sənət əsərlərində bulud elementinə 3 müxtəlif formada – sadə, mürəkkəb, və obrazlı formalarda rast gəlinir.

Sual 8. BOYAKARLIQ HAQQINDA MƏLUMAT

Təsviri incəsənətin əsas növlərindən biri də boyakarlıqdır. Boyakarlıq sənətinin qədim və zəngin tarixi vardır. Onun ilk nümunələri hələ ibtidai icma quruluşu dövründə meydana çıxmışdı. Məsələn, qaya üstü rəsmlər. Quldarlıq dövründə boyakarlıq sənətinin monumental formaları inkişaf etmişdir. Məsələn, Qədim Misir, Yunanstan və Romada memarlıqla sintez təşkil edən bir sıra divar rəsmləri, həmçinin vaza rəsmləri meydana çıxmışdır.

Dini, mifoloji, tarixi, məişət mövzularını əks etdirən freska, mozaika, vaza boyakarlığı nümunələrində insan surəti həlledici yer tutmağa başlayır. Antik dövrdə boyakarlıq gerçəklik, bəşərilik, obrazların sintetik ümumiləşdirilməsi, təsvir formalarının ahəngdarlığı və s. ilə səciyyələnmişdir.

Orta əsrlərdə boyakarlıq sənəti dini ideologiyanın təsiri altında idi. Bu da realist cərəyanın zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Bu dövrdə Qərbi Avropa boyakarlığında asketizm motivləri üstünlük təşkil edir. Dünya incəsənəti tarixində Şərq xalqlarının da boyakarlıq sənəti özünəməxsus yer tutur. Qədim və orta əsrlərində Çin, Yaponiya, Hindistan, Yaxın və Orta Şərq ölkələrində boyakarlıq sahəsində böyük nəaliyyətlər qazanmışdır.

Boyakarlıqda müxtəlif dövrlərin ictimai idealları, müxtəlif problemlər öz əksini tapır. Bu əsərlərdə həyat həqiqətləri bədii obrazlar vasitəsilə əks olunur. Obrazlılıq, emosionallıq, ifadə gözəlliyi boyakarlıq sənətinin əsas əlamətlərindəndir. Rəssamlıq obrazları ideya və mövzunun, süjet və xarakterlərin vəhdətinə əsaslanır.

Bədii obrazın bu komponentləri rəsm, kompozisiya, kolorit, işıq- kölgə, perspektiv və ritm kimi təsvir vasitələri ilə konkretləşdirilir. Kolorit boyakarlıq əsərinin başlıca təsvir vasitəsidir. Rənglərin bir- birinə uyurluğu, ahəngdarlığı əsərin koloritini təşkil edir. Əsərin hansı rəng tonunda işlənilməsi onun məzmunundan asılı olaraq dəyişir. Ona görə də, tablounun koloriti isti və soyuq, açıq və ya tutqun, yumşaq və ya sərt, cazibədar və ya sönük ola bilər.

Sual 9. BOYAKARLIĞIN ƏSAS NÖVƏRİ

Boyakarlıq əsərlərində insan və təbiət, real obrazlar və s., dini, mifoloji obrazlar rəsm və rənglər vasitəsilə əks etdirilir. Boyakalıq məkan sənət sırasına daxildir, digər sözlə desək kətan, divar, ağac, şüşə və s. üzərində əks olunmuş təsvir müəyyən məkan daxilində mövcuddur. Boyakarlıq sənəti bədii- estetik səhətinə görə aşağıdakı növlərə bölünür: monumental boyakarlıq, teatr - dekorativ boyakarlıq, dəzgah boyakarlığı, miniatür boyakarlıq.

Monumental boyakarlıq deyərkən divar və tavan rəsmləri nəzərdə tutulur. O memarlıqla sintez təşkil edir: ictimai binaların, imarətlərin divar və tavanlarında möhkəm və davamlı materiallarla nəqş olunan təsvirlər və s.

Monumental boyakarlıqda freska - divar rəsmi, mozaika – rəngli qurama, vitraj – rəngli şüşə, mayolika – kaşı geniş yayılmışdı. Freska yaş suvaq üzərində birbaşa sulu boya ilə işləmə texnikasıdır. Mozaika isə smalta, rəngli daş, yaxud da mərmər parçalarından divara nəqş olunan təsvirlərdir. Pəncərələri bəzəmək məqsədi ilə rəngli şüşələrdən yığılan təsvirlər vitraj texnikası ilə, rəngli şirəli kərpic laylarından quraşdırılan təsvirlər isə mayolika ilə bağlıdır. Dekorativ boyakarlıq növündə geniş yayılmış formalar arasında bədii vazaların təsvirləri əsas yer tutur. Dəzgah boyakarlığına aid əsərlər molbert üzərinə bənd olunmuş kətan, taxta lövhə, karton və s. üzərində yağlı boya ilə çəkilir; məzmununa və funksiyasına görə müstəqil səciyyə daşıyır.

Boyakarlıqda tempera, pastel, akvarel, quaş texnikalarından istifadə olunur. Boyakarlıq məzmun etibarını ilə mifoloji, məişət, mənzərə, natürmort, tarixi və s. boykarlığa bölünür. Bu janrların təşəkkülü əsasən 15 əsrdən başlayaraq dəzgah boyakarlığının inkişafı ilə bağlı olmuşdur.

Dünya incəsənətinin dünya üzrə ən tanınmış nümayəndələrindən Leonardo da Vinçi, Mikelancelo, Refael Santi, Tisian, Salvador Dali, Rubens, Van Qoq və s., Azərbaycan üzrə isə Ə.Əzimzadə, S.Bəhlulzadə, M. Rəhmanzadə, T.Salahov, Ə.Sakit və s. boyakarların adlarını çəkmək olar.

Sual 10. *NATURADAN BOYAKARLIQ ƏSƏRİNİN İŞLƏNMƏ PROSSESI*

Boyakarlıq əsərləri məzmun etibarı ilə mifoloji, məişət, mənzərə, natürmort, tarixi və s. boykarlığa bölünür. Boyakarlıq əsərlərini yağlı boya, pastel, tempera, qrizal növü, akvarel – suluboya texnikaları ilə işləmək mümkündür. Naturadan boyakarlıq əsərinin işlənmə prosesini mənzərə janrı üzrə izləmək olar. Açıq havada naturadan çəkilən rəsmi spesifik mövzusunə ümumilikdə mənzərə, ona işə qum, ot, ağac, evlər, adamlar, heyvanlar və s. daxildir. Boyakarlıq əsərinin işlənilməsindən qabaq ilk əvvəl çəkiləcək mənzərə seçilməlidir. Çəkməyi öyrənən rəssam onu müstəvi üzərində karandaşla qurmalı və üzərindən boyalarla işləməlidir. Naturadan çəkilən rəsmdə istiqaməti, onun yeləşmə yerini və rəsmi gününün hansı vaxtında çəkildiyini göstərmək adətinə yiyələnməlidir. Bu tərzdə çəkmə üsulu çəkənin peyzaja fəal baxışını və onun hissələr arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir. Peyzaj rəsminə hazırlaşarkən əvvəl elementlərini öyrənmək lazımdır. Realist peyzaj elə qurulmalıdır ki, ondakı təsvirin məkan və predmetləri lazım gələrsə, hətta ağacların, budaqlar, dağlar və başqa elementlər də orijinal təsəvvür yaratmalıdır. Biz ağacı çəkərkən ilk növbədə onun növünü nəzərə alaraq hansı qrafik nişanla təsvir edəcəyimizi müəyyən etməliyik. Detala yanaşarkən hökmən ümumiyə keçib ağacı funksional konstruktiv baxımdan qiymətləndirmək vacibdir. Təşkil olunmuş metodiki məşğələlərdə təbiət elementləri elə çəkilməlidir ki, uzunmüddətli çəkiliş zamanı o bir gün işə başlarkən natura ilə dünən çəkilən rəsm arasında uyğunluq tapmaq mümkün olsun.

Ümumiyyətlə, mənzərə janrında boyakarlıq əsəri işlənilərkən perspektivə, üfüq xəttinə xüsusi diqqət ayırmaq lazımdır. Eyni zamanda miqyası verməyi bacarmaq lazımdır. Adətən insan fiquru peyzaj kompozisiyasında bir növ miqyası göstərir. Dahi rəssamlar, xüsusilə Dürer və d. mikromənzərələrin çəkilişinə diqqət yetirir. Qeyd etmək lazımdır ki, mikromənzərə kiçik təbiət formalarıdır: çəmənliyin bir parçası, budaq və ya yarpaqlar, daşlar, süxur töküntüləri və s. Mikromənzərənin çəkilişi boyakarlıq əsərlərinin işlənilməsində başlanğıc kimi böyük metodik mənaya malikdir.

Sual 11. RƏNGLƏRİN İNSAN PSIXOLOGİYASINA TƏSİRİ

Rənglər hər zaman insan psixologiyasına təsir edir. Hətta insanın sevdiyi rəngə görə onun xasiyyəti, yaşam tərzi haqqında fikir söyləmək olar. Rənglər nəinki insan ömrünü daha da parlaq edir, həm də insanın əhval ruhiyyəsini müəyyənləşdirir. Rənglər həmçinin ünsiyyət prosesinə də təsir edir. O özündə ünsiyyət üçün lazım olan informasiyanı daşıyır.

Rənglər verdiyi məlumatlara görə isti (sarı, qırmızı, narıncı) və soyuq (mavi, boz, yaşıl) olmaqla iki yerə ayrılır. İsti rənglər daha çox nəzəri cəlb edir, yaxınlıq hissi yaradır. Bu rəng tonları tonları fiziki gücü, enerjini, dinamikamı artırır. Soyuq rənglər isə geriye çəkilmə təsiri göstərir.

İnsanların rəng seçimi onların psixi vəziyyətləri haqqında vacib məlumatlar verir: qırmızını sevənlər mehriban olurlar. Bunlar əsasən enerjili, açıq və doğru hərəkət etməyə hazır bir mənlilik xüsusiyyətinə sahibdirlər. Sarı intellektuallığın göstəricisidir. Bu rəngi sevənlərdə ağıl və məntiq güclüdür. Narıncı rəngi seçənlər isə cəsur və macəraçı olurlar. Qara rəng insanda adət-ənənələrə bağlı və saygılı bir xüsusiyyətin olduğunu göstərir. Qara həm də güc və hakimiyyəti əldə tuta bilməyin rəmzidir. Mavi rəngi sevənlər yüksək insanlıq xüsusiyyətinə sahib olurlar. Yaşıl rəng yardımsevərliyin göstəricisidir. Bu rəngi sevən insanlarda bölüşə bilmək xüsusiyyəti güclü olur. Ağ rəng təmizliyin, saflığın və məsumiyyətin simvoludur. Bu rəngi sevənlər təsiredici xarakterə sahibdirlər.

Hər rəngin müəyyən təsir gücü vardır. İnsanlar qırmızı fonlu məkanlarda zaman anlayışını itirməyə başlayır, yuxusuzluq yaranır. Sarı isti, yüngül, şən rəngdir. O, xoş hisslər yaradır və hərəkətin, sevincin simvoludur. Bu rəng uzun müddət yadda qalır. Sarı həm də keçiciliyin və diqqət cəlb ediciliyin simvoludur. Qara soyuq, qəmli rəngdir. Gücü təmsil edir. Yaşıl rəng sakitləşdirici, tərəvətli, incə, canlı, dolğun rəngdir. O sülhü, sakitliyi, sevgini bildirir. Təmizliyi, ağılı və incəliyi tərənnüm edir.

Rənglər zaman keçdikcə insanların məişətinə təsir edir. Rənglərin dini və fəlsəfi mənalı da vardır ki, bunları adət - ənənələrdə görmək olur.

Sual 12. TƏSVİRİ SƏNƏT NÖVÜ - HEYKƏLTARAŞLIQ

Təsviri sənətin əsas növlərindən biri də heykəltaraşlıqdır. Heykəltaraşlıq obyektin həssas, fiziki səhətdən üçölçülü, təsviri prinsipinə əsaslanan incəsənət növüdür. Heykəltaraşlığın təsvir obyekti adətən, insan, bəzən heyvan, nadir hallarda isə təbiət və əşyalar olur. Fiqurun ətraf mühətdə mövqei, hərəkəti, həcmnin, kütləsinin və çəkisinin zahiri effekti işıq- kölgə münasibətləri, ölçü, ritm, siluet, və s. heykəltaraşlığın bədii ifadə vasitələridir. Heykəltaraşlığın iki növü var: dairəvi heykəltaraşlıq və relyef heykəltaraşlığı. Məkanda yerləşdirilən və ətrafına dövrə vurmaqla müxtəlif baxış nöqtələrindən baxmağa imkan verən dairəvi heykəltaraşlıq abidələrinə heykəl, qrupp heykəl, heykəlcik, tors - insan gövdəsi, büst, relyef heykəltaraşlığına isə barelyef - alçaq qabartma, qorelyef – yüksək qabartma daxildir. Məzmunu və funksional mahiyyətinə görə heykəltaraşlıq monumental – dekorativ, dəzgah, və kiçik həcmli heykəltaraşlıq növlərinə bölünür. Monumental - dekorativ heykəltaraşlıq əsərləri müəyyən memarlıq ansamblı, yaxud təbii mühit üçün nəzərdə tutulur. Dəzgah heykəltaraşlığı məzmun etibarını ilə müstəqil xarakter daşıyır. Heykəllər gil, mərmar, taxta, gips, sümük, bürünc və s. materialdan düzəldilir.

Heykəltaraşlıq hələ qədim dövrlərdən mövcud olmuşdur. İbtidai icma dövründə relyef formasında mövcud olan heykəltaraşlıq ovçuluq, dini ayinləri, əmək fəaliyyətini tərənnüm edirdi. Hələ Qədim Misirdə, Babilistan, Assuriyada və digər Şərqi ölkələrində əzəmətli məbədlər, saraylar və s. memarlıq ansambları ilə sintez təşkil edən möhtəşəm sfinksilər, monumental və dekorativ heykəllər, dəfn mərasimləri ilə laqədar relyeflər yaradılırdı. Qədim Yunanıstan və Qədim Romada insanpərvərlik, ideal gözəllik və qəhmanlıq ideyalarını təbliğ edirdi. Orta əsrlərdə Qərbi Avropa ölkələrində dini binaların dekorativ tərtibatında heykəltaraşlıq geniş tətbiq olunurdu. 15 - 16 – cı illərdə Qərbi Avropada xüsusilə İtaliyada İntibahın inkişafı ilə əlaqədar olaraq heykəltaraşlıq geniş vüsət almışdır. Bu dövrün tanınmış heykəltaraşları Donatello, Mikelandelonun adlarını xüsusilə çəkmək lazımdır.

20 - ci əsrdə isə konstruktivizm, sürrealizm, abstraktivizm, kubizm və s. cərəyanlar meydana çıxır.

Sual 13. HƏCMLİ HƏNDƏSİ FORMALI CİSİMLƏRİN NATURADAN RƏSMİ

Dəqiq yonulmuş, kürəvari slindrik və konusvari səthdən ibarət geniş tətbiq olunan həndəsi fiqurlar – kub, parvmda, konus təsviri incəsənətin öyrənilməsinə xidmət edir. Ən sadə həndəsi fiqur 6 bərabər tərəfi olan kubdur.

Təsvir zamanı kubun həcmi çəkənə nisbətən elə yerləşməlidir ki, horizont xəttindən aşağı olsun. Rəsm çəkənlə əşya arasında ən yaxşı məsafə modeli yaxşı görməyə imkan verməli və əşyanın üç qat ölçüsünü təşkil etməlidir. Rəsm təsvirin kağız üzərində güzgün yerləşdirilməsi digər sözlə desək komponovka ilə başlanır. Bunun üçün rəsm çəkən, tam təsvirin kağızın ölçülərinə olan proporsional nisbətlerini tapmalı, üç ölçülü naturada kubun ümumi siluetini dərhal görünməli və kağızda onun cizgilərini asanlıqla göstərə bilməlidir. Əvvəlcə kubun aşağı hissəsinin iki tilini dəqiq müəyyən etmək üçün siluetin bucaqlarına toxunan yüngül horizontal xətt çəkilir. Kubun vertikal tillərindən biri o biri ikisindən həmişə yaxın yerləşir. Kubun formasının qurulması siluet çərçivəsində yaxın til kimi qəbul edilən sərbəst vertikal xəttin çəkilişi ilə başlayır. Sonra tilin yuxarı və aşağı nöqtələrini müəyyən edirlər.

Uzadılmış əldə tutulan karandaşın köməyi ilə asanlıqla dəqiqləşdirilməsi mümkün olan üfüq xəttini xəyalən siluetin aşağı sərhəddinin davamı kimi təsəvvür edirik. İki tilin çəkilişindən sonra kubun perspektivinin qurulmasına keçirlər. Həndəsi cisimlərin konstruktiv formalarının qurulmasında gözlə görünməyən cizgilərin görülməsi vacibdir. Bu cizgilərin mövcud olmamağı rəsm çəkənin düzgün təsvir əldə etməsində çətinliklər yaradır. Buna görə də, həcmli – fəza əşalarının qurulması zamanı onun ümumi konstruktiv formasını əmələ gətirən bütün elementlərin şəffaf təsvirini verirlər. Kubun görünməyən şaquli tili aşağı hissənin xəyalən birləşmə nöqtələri istiqamətində kəşifən iki xəttin qurulması sayəsində tapılır. Belə üsulla həmin xəyalən birləşmə nöqtələrini istifadə edərək həndəsi cismin yuxarı tərəfləri qurulur. Həcm – məkan formasının qurulması ilə eyni vaxtda işıq- kölgədə qismən qeyd edilir. Formanın işıq – kölgə modelləşdirilməsi prosesi zamanı rəsm daima natura ilə müqaisə edilir. Təsvir üzərində işi yekunlaşdırarkən tünd yerləri zəiflədərək, işıqlı yerləri yumşaldaraq tam təsviri ümumiləşdirirlər.

Sual 14. MƏİŞƏT ƏŞYALARININ NATURADAN RƏSMİ

Rəssam portret, peyzaj, natürmort şəklini çəkməzdən əvvəl təsvir etmənin əsas qanunlarını öyrənməlidir.

Rəsmə başlamazdan əvvəl məişət əşyasının daha münasib görünüş nöqtəsini aydınlaşdırmaq, onun kağız üzərindəki yerini dəqiqləşdirmək, yerləşəcəyi məkanı ehməllə cizgilərlə müəyyənləşdirmək lazımdır. Bu halda təsvir nisbətdə götürülməlidir. Rəsmi sonradan pozulması asan olan yüngül, çətinliklə sezilən cizgilərlə başlamaq lazımdır. İstənilən an bu və ya digər həndəsi cismə çevirmək mümkün olsun deyə əvvəl məişət əşyasının ümumi həcm formasını çizmək məsləhətdir. Misal üçün səhəng forması isə silindrə və kürəyə, yaxud silindrə və konus kəsiyinə uyğundur.

Rəsmi belə ümumiləşdirilmiş formada başlamaqla, əşyanın həcm və perspektivini qurmaq mümkündür.

Əşyanın nisbətini düzgün vermək üçün onun bir hissəsini digəri ilə müqaisə etmək lazımdır. Məsələn, səhəngi çəkərkən onun bünövrəsi eni ilə, boğazının eni isə qulpunun uzunluğu ilə və s. müqaisə edilməlidir. Əşyanın ümumiləşmiş formasını qeyd etdikdən sonra onun işıqlanma dərəcəsi və konkret hissəsinin işıqlı - kölgəli tərəfləri göstərilməlidir.

İşıq və kölgə rəsmi ifadəliyi üçün əsas vasitədir. Rəsmdə təsvir edilən əşyalar işıq - kölgə, yarımtən, işıq ləkəsi və refleksi vasitəsi ilə fərqləndirilir. İşıq və yarımtən işıq şüalanın müxtəlif bucaqlar altında qəbul edən səthə malikdirlər. Əşyanın o yerləri kölgəli olur ki, ora işığın şüaları qətiyyənlə düşmür. Belə təsəvvür yaranar ki, onlar tamamilə qara olmalıdır, lakin bu cür deyil, çünki onların üzərinə əşyalardan qayıdan, refleksi adlanan işıq fonu düşür.

Rəsmdə işıq və kölgə perspektivlə yanaşı, məişət əşyasının həcm formasını ifadə etməkdə də əsas vasitədir. Rəsmi ifadəliyi üzərində daim düşünmək lazımdır. Rəsmi çəkilməsində keyfiyyətli material başlıca əhəmiyyətə malikdir və onun seçilməsinə daim ehtiyat və məhəbbətlə yanaşmaq gərəkdir. Rəssam iş prosesində əsas qeyri əsasdan seçmək, ayırmaq, müşahidəçiliyi artırmaq, əşyanın əsas formasını müəyyən etmək adətini qazanmalıdır.

Sual 15. NATÜRMORTUN İŞLƏNMƏSİNİN

I – II MƏRHƏLƏLƏRİ

Natürmort təsviri sənətin ən maraqlı janrıdır. Elə bir rəssam yoxdur ki, öz yaradıcılığında ondan yan keçsin. Natürmortun tanınmış nümayəndələri XVII əsr Hollandiya Flamandiya rəssamları olublar. Azərbaycan rəssamlarından S.Salamzadə, T.Tağıyev, T.Salahov, T.Nərimanbəy natürmort sahəsində işləyib. Natürmort yalnız təsviri sənətin müstəqil bir janrı kimi mövcud deyil, o yeni yaradıcılığa başlayan rəssamlar üçün böyük təlim mənası da daşıyır. Durgun əşyalar ("natürmort" fransız sözüdür tərcümədə "cansız natura" deməkdir) rəssamlara uzun müddət natura üzərində işləməyə, tələsmədən hər bir əşyanın xüsusiyyətini öyrənmək və onların həcm formalarını işıq kölgə vasitələri ilə düzgün verməyə imkan yaradır. Əşyaları öz aralarında quraşırmaq bacarığı və natürmort tərtib etmək mürəkkəb işdir və müəyyən vermiş tələb edir. Natürmortu elə tərtib etmək lazımdır ki, bir əşya digərlərinin qabağını tutmasın, lakin onları bir-birindən çox da aralı yerləşdirmək lazım deyil. Hər bir natürmort kompozision mərkəzə malikdir. O adətən ölçüsünə görə iri yaxud hündür əşya olur.

İşin metodik ardıcılığı aşağıdakı cür olmalıdır: **İşin birinci mərhələsi:** natürmortun əvvəlcədən təhlili və vərəq üzərində onun kompozision yerləşdirilməsinin axtarışı; Natürmortta müxtəlif nöqtələrdən baxın və onu haradan rəsm edəcəyiniz yeri tapın. Natürmortu vərəqdə şaquli, ya da üfüqi yerləşdirmək barədə düşünün. Bunu aydınlaşdırmaq üçün natürmortu hansı fiqura əlavə etməyin mümkün olduğunu təsəvvür etmək vacibdir. Bizim misalda əşyalar qrupu uzun əsas olan üçbucağa əlavə edilir. Odur ki, rəsm üçün üfüqi formatlı kağız götürmək daha məsləhətdir. Bundan sonra natürmortun vərəq üzərində tərtib edilməsinə keçin. **İkinci mərhələ:** əşyaların forma xüsusiyyətlərinin aşkarlanması və onların əsas uyğunluqlarının tapılması; Natürmortun ümumi yerləşməsinə qeyd edib, karandaşın ehməli toxunması ilə məkanda ayrıca əşyaların yerləşməsinə cızın. Əvvəl ayrı-ayrı əşyaların forma və ölçülərini çox ümumiləşmiş tərzdə cızın ki, səhv olarsa, asanlıqla düzəltmək mümkün olsun. Məkanda əşyalara yerləşməsinə müəyyənləşdirib, onların hər birinin forma xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirin. Bundan sonra hər bir əşyanın hissələri arasındakı nisbəti müəyyən edin və əşyaların konstruktiv quruluşuna keçin.

Sual 16. NATÜRMORTUN ISLƏNMƏSİNİN 3 – 4 - CÜ MƏRHƏLƏSİ

Üçüncü mərhələ: əşyanın konstruktiv təhlil forması və müstəvi üzərində perspektiv təsvirinin quruluşu; Formanın konstruktiv quruluşuna əşyanın müstəvi üzərindəki həm gözlə görünən, həm də görünməyən həcmi aydın çəkməklə başlayın, başqa sözlə desək, rəsmdə təsvir şəffaf əşyalarinkı kimi alınmalıdır. Əşyaların konstruktiv əsasını qeyd edib, onların perspektiv qanunlara uyğun çəkildiyini diqqətlə yoxlayın. Unutmayın ki, ətraf mühiti çəkərkən perspektivdə iti bucaqlara yol vermək olmaz. Yoxsa çevrənin deyil, oxun təsviri alınacaq. Perspektivdə ətraf mühiti də müstəvidəki kvadrat kimi qurmaq lazımdır. Perspektivdə kvadrat çəkin və onu yarıya bölün. Nəzərdə tutun ki, rəsmdə kvadratın sizə yaxın hissəsi böyük, uzağı isə kiçik olacaq.

Bir əşyanın bünövrəsinin digəri ilə uyğunlaşdırılmasına yol verilməməlidir. Bir qrup əşyaların təsvirini qurarkən, müstəvi üzərində onların yerləşməsinə dəqiq təsəvvür etmək lazımdır. Bunun üçün natürmortu yuxarıdan baxın və aydın olacaq ki, müstəvi üzərində əşyaların binövrələri necə yerləşir, onların arasında məsafə necədir, sonra isə bu müstəvinin çəkilişini perspektivdə təsvür edin. Bunu unudaraq, bir çox rəsmə başlayan rəssamlar əşyalar arasındakı məsafəni verə bilmirlər və öz səhvlərinin harada olduğunu bilmədikləri üçün rəsmləri çirklətməyə başlayır, belə fıkırləşirlər ki, onu ton vasitəsilə düzəltmək olar. Həcm-konstruktiv qurmanı etdikdən sonra işıq, kölgə və yarımtonun sərhədlərini qeyd etmək vacibdir.

Dördüncü mərhələ: rəsmi tonallıqla aydın çəkilməsi, həcmi işıq- kölgə vasitələri ilə aşkarlanması; Əvvəl karandaşla kağıza ehməllə toxunmaqla, əşyalara kölgə salın. Bu sizə əşyanın kütlə əsasını aydın görməyə köməklik göstərəcək, təbii ki, əşyalar arasındakı tənəsüb nisbətini bir daha yoxlamağa imkan verəcək. Belə ki, xətlə rəsmdə əşyaların həcmi lazımi dərəcədə aydın oxunmur və ona görə də səhv buraxıla bilər. Sonra yarım kölgələri qoyun, kölgələri gücləndirin və ton ilə əşyalardan düşən kölgələri təsvir edin. Bunu edərkən, cizgilər əşya müstəvisinin forması üzrə qoyulmalıdır. Çəkilənin düzgünlüyünü yoxlayıb, hər bir əşyanın formasının dəqiq işlənməsinə keçin.

Sual 17. NATÜRMORTUN İŞLƏNMƏSİNİN 5-CI MƏRHƏLƏSİ

Beşinci mərhələ: formanın ətraflı işlənməsi.

Rəsm tonda saxlanılsın deyə formanı ətraflı öyrənərkən əşyada ən işıqlı və ən tünd yerləri tapıb rəsminizdə qeyd edin. Onları tapmaq asan olsun deyə naturaya baxarkən gözüünüzü qıyın. Rəsm üzərində bu iki nahiyəni müəyyənləşdirdikdən sonra hər bir əşyanın tonallığını öyrənmyə keçin - ən açıq yarımtondan ən tündə doğru.

Ayrı - ayrı əşyaların işıq - kölgələrini öyrənərkən işıqlanmanın xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək və həcmi düzgün verilməsinə çalışmaq lazımdır. Əgər siz bir əşyaya məsələn, səhəngə baxırsınızsa, onun sol hissəsinin yuxarı işıqlı, sağının isə tünd olduğunu görəcəksiniz. Onda ən işıqlı hissə işıq zolağıdır. Əşyanın üzərindəki dairəvilik artdıqca işıq zolağının ətrafındakı işıq tədricən heçə enir və kölgə hissəsinə keçir. Kölgəli hissə eyni cür deyil.

Ən dərin kölgə əşyanın görünən kənarında deyil, kölgəli hissənin ortasında yerləşir, o halda ki, əşyanın kölgəli kənarı reflekslə işıqlanıb, başqa sözlə desək, o başqa əşyalardan əks olunmuş işıqla işıqlanıb. Refleks təsvir olunarkən onu çox açıq rənglə rəngləmək məsləhət görülmür. O həmişə əşyanın işıqlı hissəsindən tündüdür.

Formanın ətraflı öyrənilməsi zamanı rəsmi ümumi tonallıq ahəngi pozula bilər. Bu rəssamı çaşdırmamalıdır. Rəsmi pozmaq lazım deyil. Başqa əşyaya keçmək məsləhətdir, onu aydın çəkib, rəsmi ümumi vəziyyətinə baxmaq lazımdır. Əgər rəsm tonda düzəlməyə başlayırsa, o halda iş həmin tərzdə davam etdirilməlidir. Detal üzərində uzun müddət işləmək lazım deyil, bu halda dərk etmə kəskinliyi itir, başqasına, yanında olan hissəyə keçmək lazımdır. İşin əvvəlində görülənə qayıdarkən, çatışmamazlığı asanlıqla görmək mümkündür.

Beləcə bütün iş boyu, bir yerdən digərinə keçərkən, ümumiliyə can atmadan bütün fiquru göz önündə saxlayın, detala diqqət yetirin, onu ümumiləşdirmək çətin deyil.

Sual 18. NATÜRMORTUN İŞLƏNMƏSİNİN 6-CI MƏRHƏLƏSİ

Altıncı mərhələ: bütün görülən işə yekun vurmaq.

Son mərhələdə baxın ki, ayrı - ayrı əşyalar həddən artıq qara çəkilib, tonuna görə rəsmi ümumi vəziyyətindən çıxmasınlar. Reflekslərin gücünü yoxlayın, öz rəsminizə gözlərinizi qıyaraq baxın və onların işıq dərəcəsini düzgün vermək bacarığınızı yoxlayın. Müxtəlif növlü materialları — şüşə, bürünc, gips və s. əlavə etməklə sonra daha mürəkkəblərini qoymaq olar. Natürmortu yalnız karandaşla deyil, başqa materiallarla - kömürlə, tuşla, bir rəngli akvarel rəngi ilə və yağlı rənglərdə də yerinə yetirmək olar.

Daha mürəkkəb natürmortları yerinə yetirərkən dranirovka rə lərinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Dranirovka natürmortda ya fon deyil həm də digər əşyalar kimi kompozisiya elementidir. Odu onları da digər əşyalar kimi diqqətlə çəkmək lazımdır.

Drapirovka qarışıqları müxtəlif formalı həcmə malikdirlər və işıqlanma xüsusiyyətləri materialın keyfiyyətindən asılıdır. Məxmər, yun işıqkölgə keçidlərinə qarşı çox sakit və yumşaqdırlar. İpək, çit kiçik formalarla xırdalanaraq bucaqlardan sınırlar və işıqdan kölgəyə keçidləri kəskin olur.

Onların xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün ayrıca rəsmlər etmək xeyirli olar.

Natürmort quruluşuna yeni məzmun əlavə edərkən, qarışıqların tökülən ritmini quruluşun əşyaları ilə əlaqələndirin. Qarışıqların istiqaməti əşyaların formalarını təkrar etməməlidir.

Əgər siz hündür güldən qoyursunuzsa, bu halda bəzəyin qarışıq şaquli deyil, başqa hər hansı bir bucaqla istiqamətləndirilməlidir.

Natürmortu öyrəmək üzərində diqqətlə və ardıcılıqla işləməklə tədricən məsələni mürəkkəbləşdirməklə, siz sonra adam başı, digər sözlə desək portreti və ya müəyyən fiquru çəkərkən lazım olacaq biliyi və vərdişi əldə edirsiniz.

Sual 19. İŞIQ – KÖLGƏ ANLAYIŞI

Təsviri əsnətin əsaslarını öyrənənlər naturadan rəsm çəkən zaman əşyaların üzərində işıqlanan üzərində işıqlanan və qaranlıq sahələri görürlər. Görmə vasitəsi ilə bizi əhatə edən reallığı ayırd edən reallığı ayırd edən işığın yayılması kimi fiziki hadisə təsviri sənət təcrübəsində işıq- kölgə adını daşıyır.

Fəzada yerləşən işıqlandırılmış əşyalar bizə həcmli görünür. Əşyaların həcmli forması işıq və kölgənin köməkliyi ilə müəyyən olunur. Hər bir əşyanın üzərində işıq mənbəyinə qarşı müxtəlif bucaq altında yerləşən çoxlu sayda sahələr var. Göz formanı, müəyyən hissələrin kölgədə qalması və irəli çıxması ilə həcm təsüuratını yaradan açıq və tünd ləkələrin harmonik ahəngdarlığı kimi qəbul edir. Işıq- kölgə aşağıdakı ardıcılıqla görünür: işıq, parlaqlıq, yarımkölgə, xüsusi və düşən kölgə, refleks.

Işıq- əşyanın ən çox işıqlanan hissəsidir, yəni səthin işıq mənbəyindən ən çox düz şüa alınan sahəsidir.

Əşyanın üzərində ən parlaq işıq sahəsi işıq parıltısı adlanır. Əşyanın üzərində sürüşən işıq şüaları daha bir element olan yarımkölgə yaradır. Işıqlandırılmayan tərəf kölgədə qalır. Əşyanın işıqlandırılmayan tərəfində olan kölgə xüsusi kölgə, əşyalardan düşən kölgə isə düşən kölgə adlanır.

Işıq- kölgə elementlərindən biri olan refleks kölgənin işıqlandırılmasıdır, yəni ətraf əşya və müstəvilərdən kölgəyə əsk olunan işıqdır. Beləliklə, xüsusi kölgə, düşən kölgə və refleks işıq- kölgə anlayışının elementləridir. Işıq-kölgənin ardıcılıq qaydası aşağıdakı kimi təyin olunur:

1. Işıq parıltısı; 2. Işıq; 3. Yarımkölgə; 4. Xüsusi kölgə; 5. Refleks; 6. Düşən kölgə

Həcmli əşyanın kağız üzərində düzgün təsvirolunması bu cür olur.

Əvvəlcə kağız üzərində əşyanın formasını düzgün yerləşdirməsi xidmət edən zəif xətlər çəkilir. Sonra natura ilə müqaisədə əşyanın xarici görkəminin quruluşu, proporsiyasını xarakterizə edən cizgilər əmələ gəlir və bütün bunlar həcmi modelləşdirən yüngül ştrixlərlə doldurulur. Bundan sonra qələm və fırça texnikasının köməkliyi ilə real əşyanın kağız üzərində naturanın tam proporsiyalarını dəqiqləşdirəndən sonra rəngli rəsmə keçmək olar.

Sual 20. TƏSVİRİ SƏNƏTDƏ PERSPEKTİVA ANLAYIŞI

Rəsm ilə sistemətik məşğul olmaq forma hissini inkişaf etdirməklə yanaşı, kağız üzərində şüurlu şəkildə həcm qurmağı da öyrədir. Hər şeydən əvvəl rəssamlığa başlayanları perspektivlə, başqa sözlə desək, predmet aləminin təsviri müqabilində onun görülmə vasitəsilə qavranılmasının qanunauyğunluqlarını öyrənən elmlə tanış etmək lazımdır. Onun adı latın sözündən əmələ gəlib, mə'nası düz, yaxşı görmək deməkdir. Təcrübədən doğan qayda külliyatı müşahidəçilik perspektivi adını daşıyır. Həndəsəyə əsaslanan, inkişaf perspektivində riyazi funksiya adlandırılan elm İntibah dövründən başlayır. Bu elmin banisi perspektiv haqqında üç kitabdan ibarət əsər yazmış italyan rəssamı Pera Delia Françeskonu hesab etmək olar.

Perspektivdə ən başlıcası üfuiqi xəttin və qovuşma nöqtəsinin müəyyənləşdirilməsidir. Adam peyzaja, natürmorta, interyerə, baxarkən, onun müşabidə etdiyi yüksəklik çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Əgər xəyalən üfqü xətti onun gözü səviyyəsində çəksək, o halda biz baxanın vəziyyətini müəyyənləşdirən üfuiqi xətti almış olarıq. Bu xətt qrafik baxımdan savadlı rəsmnin qurulması üçün əhəmiyyətli mənaya malikdir. Həmişə kağız üzərində bu xətti asanlıqla qeyd etmək lazımdır. Təsəvvür edin ki, dəmiryol xətti üzərində dürüb, sizdən uzaqlaşan relslərə baxırsınız. Hamıya yaxşı mə'lumdur ki, relslər paraleldir, lakin onlar sizin gözünüz səviyyəsində müəyyən nöqtədə sanki qovuşacaqlar.

Qovuşmanın baş nöqtəsi çox vacib kompozisiyası anını təşkil edir. Çox vaxt rəssamlar ondan təsvir olunan personajın mənə ifadəliyini artırmaq üçün istifadə edirlər. Məsələn, dahi italyan rəssamı Leonardo da Vinçi "Gizli axşamlar" şəklində baş qovuşma nöqtəsini Xristin başının arxasında yerləşdirmişdir. Fransız rəssamı David "Horasionun andı" şəklində təsviri elə qurur ki, baş qovuşma nöqtəsini qılınc tutan qolun arxasında yerləşdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, şəklin müstəvisinə paralel olan xətlər heç vaxt kəsişmirlər. Perspektivdə paralel xətlərin təsvir qaydası ilə bildikdə, hər hansı əşyanın, yaxud adamın şəkildə təsvir ölçüsünü müəyyən etmək mümkündür. Rəssam interyeri, şəhər peyzajını, portretləri çəkərkən heç zaman üftiqi xətti və qovuşma nöqtəsini yaddan çıxarmamalıdır.

Sual 21. KOMPOZİSİYA NƏDİR?

Təsviri sənətdə yaradıcılığın ən mühüm sahəsi kompozisiya ilə bağlıdır. Kompozisiya müəyyən fikri, mövzunun ideyasını açmaq üçün bir vasitədir. Kompozisiya rəssamın fitri istedadı, təcrübəsi, müşahidəlik qabiliyyəti sahəsində, təsvir vasitələrindən istifadə etməklə mövzuya uyğun köməkçi materiallar toplamaqla yaranır.

Rəsam kompozisiyada təsvir vasitələri və üsullarına istinad edərək əsərin məzmununu açmağa çalışır.

Kompozisiyanın qurulma qanunları, qaydaları və üsullarını öyrənmək nəticəsində savadlı. Yüksək səviyyəli rəssamlıq əsərləri meydana gəlir. Məhz keçmiş rəssamlar, xüsusən də, intibah dövrü rəssamları, kompozisiyanın həm teoritik, həm də praktik cəhətini gözəl bildikləri üçün təkrar olunmaz rəssamlıq əsərləri yaratmışdılar.

Qədim latın sözü olan «kompozisiya» - «mübahisə edən tərəflərin razılığa gəlməsi» mənasını verir. Kompozisiya bütün hissələrin və detalların vahid sistemdə qanuna uyğun qurulması deməkdir.

Canlı təbiətdə kompozisiyanın əsasını təşkil edən qanunauyğunluqlar vardır. Bunlardan ən xarakteriki bütövlük, simmetriya, və ritmi göstərmək olar.

Bütövlük cismin formasında və onun konstruktiv quruluşunda özünü göstərir.

Simmetriya bərabərlik bir hissənin digər hissəyə nisbətən bərabər olması deməkdir.

Ritm istər insanın, istərsə də təbiətin canlı hərəkətidir. Ritm, dinamika olmasa canlılara məxsus hərəkət də ola bilməz.

Klassik rəssamlar, sənətkarlar, öz əsərlərində təbiətin yaratdığı bu qanunlardan yaradıcılıqla istifadə edərək, gözəl sənət əsərləri yaratmışlar. Rəsam canlı və cansız təbiətin qanunauyğunluqlarını kor- koranə istifadə etmir. Onu öz mövzusunə uyğun kompozisiya quraraq, estetik sənət nümunəsi zirvəsinə qaldırır.

Sual 22. KOMPOZISIYA TARIXI BAXIŞ

Hər bir təsviri sənət əsəri öz dövrünün inikasidir. İstər təbiət, istərsə də cəmiyyət qanunları əsasında kompozisiya inkişaf etmişdir.

Qədim Şərqdə sənət fironların hakimiyyəti altında onların fəlsəfi fikirlərinin təsiri ilə inkişaf etmişdir. Hələ e.ə. 46 əsrdə Misirdə fironlar öz hakimiyyətlərini daha da möhkəmləndirmək üçün, özlərini əbədləşdirmək məqsədilə nəhəng abidələr, heykəllər sifariş etmişlər. Bu heykəllər kim tərəfindən sifariş edilirdisə eynilə o adamın təkrarı olmalı, ona oxşamalı idi. O dövrün mifoloji qanunlarına görə hər bir canlı ikilik təşkil edirdi.

Qədim Yunanıstanda gözəllik meyarı, fəlsəfi fikirlərlə əlaqələndirilmişdir. Atletik insan bədəni, gözəllik meyarı, başın ölçüsünün bədəndə 7 dəfə yerləşməsi o dövrün estetik fikirlərindən irəli gəlir. Yəqin ki, teoritik cəhətdən kompozisiya haqqında fikirlər də olmuşdur.

Orta əsrlərdə isə dünyaya baxış başqa idi. Dini-əvsanəvi mövzular ikonalar və divar rəsmlərində öz əksini tapırdı. Bu əsərlər, ikonalar kilsə xadimlərinin sifarişi və zövqünə uyğun işlənirdi. Əsərlərdə kompozisiya bu yolla inkişaf etdirdi. İlk intibah intibah dövründən başlayaraq vəziyyət dəyişməyə başlayır. Əgər orta əsr rəssamları sifarişçinin zövqünə uyğun, hissiyyət əsasında kompozisiya qurulurdusa, intibah dövrü rəssamları isə elmi surətdə, gözün görmə xüsusiyyətləri və onun görmə mexanizmi və perspektiva qaydaları əsasında kompozisiya yaradırlar.

18 - 19 əsrlərdə təsviri sənət nəzəriyyəçiləri öz yazılarında, gündəliklərində və xitirələrində kompozisiya haqqında yeni fikirlər söyləmişlər. Bu da təsviri sənət sahəsində Leonardo da Vinçi və Albertinin yazdıqlarını daha da inkişaf etdirmişdir. Yeni cərəyanların 19 əsrdə yaranması, rəng, işıq – kölgə, vasitələrinə yeni baxış – kompozisiya quruluşuna da yeniliklər gətirirdi.

Bu dövrdə get- gedə tarixi- mifoloji mövzulara qarşı müqavimət artırır.

20 - ci əsridə qərbi Avropada və Rusiyada yeni cərəyanlar yaranmağa başladı. Bunlardan kubizm, futurizm, sürrealizm, dadaizm, taşizm, avanqardizm cərəyanlarını göstərmək olar, belə qarışıqlıqda rəsm və kompozisiyanın metodikası da mürəkkəbləşdi.

Sual 23. KOMPOZİSİYANIN QANUNLARI

Kompozisiya mürəkkəb və çox şaxəli sahədir. O rəssamdan qavrayış, təfəkkür və hissiyyatın olmasını, təhliletmə bacarığını tələb edir. Kompozisiya üzrə işə başlayarkən əvvəlcə onu bütöv, detalsız göstərmək lazımdı ki əsərdə olan süjet, ideya qabarıq üzə çıxsın. Detalların təsvirindən başlamaq düzgün deyil, çünki onda əsər cisimlər yığnağını xatırladır. Əsərdə fikri daha aydın, qabarıq göstərmək üçün kompozisiya üzərində xətlərlə və siluətlərlə işləməyin öyrənmək lazımdır. Təbiətdə cisimlər və bitkilər bir-birindən həm rəsmi, həm də siluet vasitəsilə ayrılır. Kompozisiyada bu siluətlərdən qanunauyğun şəkildə istifadə etmək lazımdı.

Kompozisiya qurmaq üçün mütləq aşağıdakı qanunları bilmək lazımdı:

- 1.Kompozisiyada bütövlük qanunu;
- 2.Kompozisiyada tipikləşdirmə qanunu;
- 3.Kompozisiyada təzadlar qanunu;
- 4.Kompozisiyada bütün hissələrin vahid ideyaya tabe olma qanunu.

Kompozisiyanın 1- ci qanunu olan bütövlük qanunu, kompozisiyanın bölünməzliyi və vahidliyi haqqdadır. Kompozisiya bütövlük qanunu kompozisiyada olan elementlərin təkrarsızlığını nəzərdə tutur.

Kompozisiyada tipikləşdirmə qanunu əsərdə üç əsas cəhətilə fərqlənir:

- kompozisiyada cərəyan edən xarakterlərin və ümumi vəziyyətin tipikləşdirilməsi;
- əsərdə hərəkət və zamanın verilməsi;
- kompozisiyada yeniliyin verilməsi.

Kompozisiyanın ən təsiredici amillərdən biri təzadlar qanunudur. Bu qanun təsiredici qüvvəyə malik olub. Kompozisiyanın aktivliyini artırır, təzadlardan kompozisiyada istifadə olunması rəssamlar tərəfindən keçmiş dövrlərdən tətbiq edilir. Bu qanundan istifadə olunmasını həm divar, həm də ikonalarda müşahidə edirik.

Sonuncu qanun rəssamdan bütöv qavranılan, aydın ideya məzmunlu və yüksək bədii əsər yaratmağı tələb edir. Bu qanun ən kiçik hissəsinin belə sxematik surətdə deyil, yalnız ideya məzmununa tabe olmasını tələb edir.

Sual 24. KOMPOZİSİYADA SİMMETRİYA VƏ ASİMMETRİYA

Kompozisiyada simmetriya və asimmetriya elementlərinin əsas ox xəttinə nisbətən yerləşməsini müəyyən edir. Əgər onlar eynidirlərsə, kompozisiya simmetrikdir, əgər elementlər əhəmiyyətli dərəcədə əyilmişdirsə bu zaman kompozisiya assimetrikdir.

Simmetriya öz başlanğıcını təbiətdən götürür. o təbiətin yaratdığı cisimlərdə bitki aləmində, insanda özünü göstərir. İnsan fiqurunun simmetrik olmasını hılı orta əsr rəssamları öz əsərlərində göstərirdilər. İntibah dövrü rəssamları öz əsərlərində simmetriya qaydaları əsasında kompozisiyalar qururdular. Cotto, Mazaççno, Alberti, L. da Vinçi, Rafaelin əsərlərini misal çəkmək olar. Assimetriya qaydaları simmetrik qurulma qaydalarının əksinə quruluşudur. Assimetrik kompozisiya quruluşu heç də pərakəndə surətdə cisimlərin çəkilişi deyil. Kompozisiya qurularkən cisimlər, insanlar, fiqurlar arasında tarazlıq prinsipinə əməl olunmalıdır. Bu tarazlıq miqyas, işıq – kölgə, ideya – süjet mərkəzinin tapılması yolu ilə həll edilə bilər.

Simmetrik kompozisiyanın 3 əsas növü var: **şəffaf, xətti, vintşəkilli**. Şəffaf simmetriya üfüqi və şaquli kompozisiya səthinin mərkəzindən keçən əsas ox xəttinə nisbətən elementlərin eyni yerləşməsi zamanı yaranır. Xətti simmetriya mərkəzi, adətən şaquli ox simmetriyasına və bu ox ətrafında bərabər yerləşən elementlərə malik olan həcmi forma üçün səciyyəvidir. Səciyyəvi simmetrik xətti forma – silindirdir. Vintşəkilli simmetriya mərkəz xəttinə və uzununa istiqamətdə elementlərin qeyri- bərabər inkişafına, onların azalmasına və bu oxa nisbətən yerdəyişməsinə malik olan həcmi forma üçün səciyyəvidir. Simmetriya kompozisiya formasının son dərəcə dəqiq görünüşcə tarazlığını təmin edir.

Qeyd edək ki, çox vaxt asimmetriya kimi simmetriya da bir neçə kompozisiya ox xəttinin müqayisəsilə ifadə edilir. Simmetriya və asimmetriya eyni zamanda kompozisiyaya daxil ola bilər. Bu zaman o, ikinci dərəcəli asimmetrik hissələrin və əsas simmetrik formanın tabe olması əsasında qurulur. Belə tabelilik zamanı bütün kompozisiyanın görünüşcə tarazlığı müəyyən edilir. Bu da əsas elementin ümumi formaya nisbətən asimmetrik, hissələrinin isə simmetrik və əksinə vəziyyətində əldə edilir.

Sual 25. KOMPOZİSİYANIN KOMPONENTLƏRİ

Kompozisiya bədii formanın əsas təşkilədiçi vasitəsi, əsərin hissələrinin bütöv halda verilməsi qaydasıdır. Kompozisiya qanunları bədii təcrübədən keçərək, təbiətdə olan hadisələri estetik vasitələrlə verilmə bacarığını tələb edir. Bu eyni zamanda, təsviri sənətin növündən və hansı materiallardan istifadə etməkdən də asılıdır. Plastik sənətdə kompozisiya bədii formanın hissələrini özündə birləşdirir. Real və illüзор, fəza sistemləri, forma, simmetriya, asimmetriya, məşşab, ritm, hissələrin qruplaşdırılması, nüans və təzadlar, perspektiva və rəng həlli bura daxildir.

Kompozisiya əsərin daxili quruluşunu təşkil edir, həmçinin onu xarici aləmlə və tamaşaçı ilə əlaqələndirir. Ümumiyyətlə, hər bir təsviri sənət əsəri öz dövrünün inikasındır. İstər təbiət, istərsə də cəmiyyət qanunları əsasında kompozisiya inkişaf etmişdir.

XIX əsrdə Peterburq Rəssamlıq Akademiyası kompozisiya kursunu inkişaf etdirilməsi fərmanı ilə bağlı kompozisiyanın sonrakı inkişafına təkan vermişdir.

Yuon əsrlər boyu az dəyişikliyə məruz qaldığını qeyd edirdi. Yuon keçmiş sənətkarların yaradıcılığındakı kompozisiya qurmaq üsullarını təhlil edərək bu qənaətə gəlmişdir.

Kompozisiya bu komponentlərə əsasən qurulmalıdır:

- təzadlıq; - horizontallıq;
- vertikal; - diaqonal; - simmetriya;
- asimmetriya; - tarazlıq; - bütövlük;
- ritm; - dinamika; - statika;
- işıq; - kolorit; - əsərin diqqət mərkəzi;
- baxış nöqtəsi; - baxış bucağı; - horizont;
- kompozisiyanın planı; - kompozisiyanın hissələrinin bir-birinə nisbəti;
- monumentallıq; - istiqamətin paralelliyi; - dekorativlik; - təsvirin üslubu.

Yuon ardıcılığa və optik məsələlərə də böyük diqqət yetirirdi. Bunları bilməyi tövsiyyə edərkən o, realist üsul ilə işləməyin əleyhinə çıxmırdı.